

Голові спеціалізованої вченої ради
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
доктору психологічних наук, професору
Лілії РУДЕНКО

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора, провідного наукового співробітника лабораторії консультативної психології та психотерапії Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України Хохліної Олени Петрівни на дисертаційне дослідження Корневої Аліни Валентинівни «Психологічні особливості життєстійкості у дорослому віці у кризових ситуаціях», подане до захисту в разову спеціалізовану раду Українського державного університету імені Михайла Драгоманова на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 - Психологія

Актуальність обраної проблематики виконаної роботи. Актуальність дослідження зумовлена умовами тривалої суспільної кризи у зв'язку з глобальною нестабільністю в світі, воєнними подіями в Україні та соціально-економічною напруженістю. Вони спричиняють хронічний стрес, посилення проявів дезадаптованості, погіршення стану психологічного та фізичного здоров'я населення. Особливе навантаження у житті суспільства лягає на плечі дорослих людей, спроможних до прийняття рішень, відповідальності, забезпечення нормального функціонування та виходу з криз, включаючи й нормативні (кризу середнього віку). Суб'єктність дорослої людини у зазначеному контексті значною мірою визначається її життєстійкістю. Необхідність вивчення особливостей прояву та шляхів зміцнення зазначеного психологічного ресурсу у людей дорослого віку в сучасних кризових умовах і визначає актуальність теми дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується чіткою структурою роботи та її цілісністю, в якій матеріал викладений послідовно, відповідно до логіки розгортання дослідження за визначеними метою та завданнями, з використанням відповідного методологічного та методичного апарату, формулюванням адекватних висновків щодо отриманих результатів. Наукові положення, висновки

і рекомендації, сформульовані у дисертації, є достатньо обґрунтованими на теоретичному та емпіричному рівні.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності у цілому. Дисертація містить результати завершеного теоретико-емпіричного наукового дослідження за класичною структурою. У *першому розділі* представлено результати аналізу наукових джерел з проблеми, її основних питань та ключових понять з метою визначення теоретичних засад дослідження. Так, на основі вивчення значного обсягу вітчизняної та зарубіжної літератури, використання поглядів представників різних психологічних шкіл, з'ясовано сутність понять життєстійкості та кризової ситуації, розглянуто питання психологічних особливостей розвитку особистості у дорослому віці та вікової періодизації дорослих.

У результаті ґрунтовного теоретичного дослідження найсуттєвішими для дисертації стали положення про те, що життєстійкість - це інтегративне особистісне утворення, що забезпечує здатність людини протистояти труднощам, ефективно долати стресові впливи, зберігаючи функціонування, належний рівень психічного й фізичного здоров'я, високу продуктивність діяльності, а також спроможність до конструктивного реагування на несприятливі обставини шляхом їх трансформації у ресурс особистісного зростання. Таким чином, у дослідженні синтезуються підходи до розуміння життєстійкості як відносно сталого особистісного явища та як динамічного процесу, що розгортається у взаємодії з кризовими обставинами.

При визначенні змістового наповнення життєстійкості дисертантка робить опору на компоненти, визначені S. Kobasa й S. Maddi, а саме: залученість, контроль, прийняття ризику. Водночас, виходячи з праць вітчизняних дослідників (передусім О. Чиханцової), нею виділяються такі її складові, як: когнітивна, емоційна, мотиваційна, соціальна, поведінкова. Особлива увага звертається на значення для життєстійкості використання особою конструктивних копінг-стратегій. Життєстійкість, у свою чергу, розглядається в роботі як найважливіший психологічний ресурс виходу з кризової ситуації, яка

створює серйозну загрозу для фізичного, психічного та соціального благополуччя особистості, виходить за межі звичних механізмів адаптації, а тому потребує оперативного реагування та ефективного управління для її подолання.

Другий розділ дисертації присвячений констатувальному етапу емпіричного дослідження, спрямованому на вивчення життєстійкості дорослих за визначеними структурними компонентами (когнітивний, емоційний, мотиваційний, соціальний) та рівнями їх прояву. Відповідно до змісту кожної складової життєстійкості було дібрано потужний діагностичний інструментарій, який склали 16 стандартизованих психологічних методик та авторський опитувальник. В результаті проведеного обстеження значної вибірки досліджуваних було отримано величезний масив емпіричних даних щодо кожної складової життєстійкості, які підлягали кількісній та якісній обробці, представлялися у вигляді таблиць та рисунків. У межах кожної складової життєстійкості здійснювався кореляційний аналіз даних.

Окрема увага приділена виявленню кореляційних зв'язків між життєстійкістю досліджуваних за методикою Maddi та копінг-стратегіями виходу зі стресової ситуації. В результаті проведення дослідження були «викристалізовані» найбільш важливі характеристики життєстійкості за усіма її складовими та найбільш відповідні методики їх вивчення, які надалі використовувалися при конструюванні та проведенні формувального етапу дослідження.

Найбільш потужним у дисертації, на наш погляд, виявився *третій розділ*. В ньому представлено обґрунтування та розроблену Програму психорозвивальних заходів з оптимізації життєстійкості людини дорослого віку у кризових ситуаціях, в основу якої покладається розуміння життєстійкості, її компонентів та визначених у дослідженні змістових складових, з урахуванням результатів констатувального етапу дослідження. У розділі представлено також результати проведеного формувального експерименту – переконливі дані щодо ефективності запровадженої програми та їх статистичної значущості. Відмітимо особливу цінність розробленої і представленої в дисертації системи

цілеспрямованої психологічної роботи, спрямованої на розвиток і зміцнення життєстійкості дорослої особистості, яка заслуговує на широке оприлюднення та використання у психологічній практиці.

Висновки викладено змістовно й відповідно до логіки розгортання дослідження та відображають його основні теоретичні та емпіричні результати.

Наукова новизна та достовірність наукових положень, обґрунтованих за результатами. У дослідженні *вперше*: обґрунтовано та визначено змістові критерії й показники сформованості складових життєстійкості (когнітивної, емоційної, мотиваційної та соціальної) для дорослого віку з рівневою характеристикою їх прояву; на основі емпіричного дослідження виявлено та статистично підтверджено силу й спрямованість взаємозв'язків між життєстійкістю та стратегіями подолання (копінг-стратегіями) у дорослому віці; розроблено та апробовано авторську психорозвивальну програму «Розвиток життєстійкості у дорослому віці у кризових ситуаціях», що ґрунтується на інтеграції ресурсного та особистісно орієнтованого підходів та має модульну структуру, спрямовану на поетапний розвиток усіх складових життєстійкості; *поглиблено та розширено*: теоретичні уявлення про феномен життєстійкості шляхом системного аналізу вітчизняних та зарубіжних джерел у межах основних психологічних підходів, що дозволило уточнити визначення життєстійкості як динамічної системи особистісних переконань (залученість, контроль, виклик); розуміння психологічних особливостей розвитку особистості у дорослому віці в контексті подолання кризових ситуацій, зокрема визначено сенситивність цього періоду для трансформації життєстійкості; концепцію взаємозв'язку життєстійкості та копінг-стратегій, де теоретично обґрунтовано та емпірично доведено роль конструктивної системи переконань як детермінанти вибору адаптивних стратегій подолання; *набули подальшого розвитку*: наукові положення про ресурсний та особистісно-орієнтований підходи в контексті психологічної підтримки дорослих у кризових ситуаціях, що дозволило розглядати життєстійкість як динамічний процес взаємодії індивідуальних характеристик, суб'єктної позиції та умов життєвого середовища; уявлення про

чинники, що впливають на рівень життєстійкості, зокрема підтверджено значущу роль соціальної підтримки, попереднього досвіду подолання труднощів, емоційної стабільності, самоефективності та внутрішнього локусу контролю як ключових ресурсів збереження психологічної стійкості в кризових умовах.

Значення отриманих дослідницьких результатів для науки і практики.

Теоретичні положення, діагностичний інструментарій, емпіричні дані та психорозвивальна програма можуть бути використані у процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації психологів, а також у консультативній, корекційній та психоедукаційній роботі з дорослими, які переживають нормативні (криза середнього віку) та ненормативні (втрати, зміни, соціальні потрясіння) кризи. Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес Українського державного університету імені Михайла Драгоманова факультету психології (довідка №157/26 від 23 лютого 2026 року).

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено в 11 наукових працях, з них 1 - у зарубіжному періодичному виданні, 4 - статті у фахових виданнях України.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності.

Дисертаційна робота написана та оформлена відповідно до чинних нормативних вимог. Дисертаційну роботу було перевірено за допомогою використання системи «Turnitin». Результати перевірки підтверджують її самостійність та оригінальність. Напрацювання інших дослідників містять належно оформлені посилання.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, необхідно вказати на деякі дискусійні положення, зауваження та пропозиції щодо роботи:

1. Полегшенню сприймання великого обсягу матеріалу констатувального етапу дослідження сприяла б більша чіткість у визначенні показників прояву кожної складової життєстійкості дорослих й відповідне усунення розбіжностей

у трактуванні рівнів їх прояву, в описі призначення діагностичних методик та їх доборі, аналізі отриманих емпіричних даних. Наприклад, викликає сумнів правомірність трактування мотиваційної складової та її рівнів через поведінкові прояви (дію, долання перешкод, активність тощо); використання для вивчення мотиваційної складової життєстійкості методики «Мотивація афіліації» та ін.

2. Дисертація суттєво збагатилась би за умови більш повного використання можливостей статистичної обробки великого масиву отриманих емпіричних даних, а саме: 1) порівняння даних сформованості всіх складових життєстійкості за інтегративним показником та побудови відповідного психологічного профілю життєстійкості досліджуваних на констатувальному етапі з метою обґрунтування пріоритетних напрямів роботи на формувальному; 2) порівняння даних щодо зростання життєстійкості досліджуваних за її складовими під дією психорозвивальних впливів на формувальному етапі для з'ясування найбільш вразливих, що потребують додаткової уваги з боку психолога; 3) кореляційного аналізу емпіричних даних на констатувальному етапі для виявлення наявності та характеру зв'язку між життєстійкістю та кожною її складовою з метою з'ясування її значення для зміцнення загальної життєстійкості, що є необхідним для обґрунтування найважливіших змістових ліній роботи з досліджуваними.

3. Сформульований у дисертації висновок про те, що життєстійкість є ресурсом для формування адаптивних способів подолання кризових ситуацій у дорослому віці, на наш погляд, потребує подальшого як теоретичного, так й емпіричного обґрунтування. Так, для з'ясування причинно-наслідкових зв'язків, того яке явище є незалежною, а яке залежною змінною, використання лише кореляційного аналізу, що виявляє взаємозв'язок між досліджуваними явищами, є недостатнім; його доцільно доповнити регресійним аналізом даних.

Висловлені зауваження та рекомендації жодним чином не зменшують наукової новизни, теоретичного та практичного значення дисертаційного дослідження та отриманих в ньому результатів. Вони мають дискусійний чи рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Корневої Аліни Валентинівни на тему «Психологічні особливості життестійкості у дорослому віці у кризових ситуаціях» виконано на належному науковому рівні, за змістом відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, є цілісним, самостійним дослідженням, що характеризується науковою новизною, теоретичним та практичним значенням, а його автор Корнева Аліна Валентинівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 - Соціальні та поведінкові науки.

Офіційним опонент

Доктор психологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
лабораторії консультативної психології
та психотерапії Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України

Олена ХОХЛІНА

Вчений секретар

Галина ГУМЕНЮК